

בדיקת חמץ

ישנם דברים המוסכמים על כולם:

- א. ביטול הוא מן התורה - "דמדאורייתא בביטול בעלמא סגי" (ד:).
 - ב. מן התורה ניתן להסתפק בביטול בלבד - "בביטול בעלמא סגי" (ד:).
 - ג. מדרבנן, אי אפשר להסתפק בביטול וצריך גם בדיקה - "הבודק צריך שיבטל" (ו:).
- בפשטות, עולה מן הנקודות הנ"ל, שבדיקת חמץ דרבנן, שהרי מן התורה די בביטול. וכך כתבו תוס' (ב. ד"ה אור), ונימקו שטעם הבדיקה הוא שמא יבוא לאכול. אולם, רש"י (ב., ד"ה בודקין) כתב: "בודקין - שלא יעזרו ככל יראה ונכל ימלא". ומשמע מדרבנן, שבדיקת חמץ היא מן התורה. כאמור לעיל, לא ייתכן שמן התורה צריך גם בדיקה וגם ביטול. ניתן להבין את רש"י בשתי צורות מרכזיות: ניתן לראות את דבריו כמקור לבדיקת חמץ (ולפי זה - הבדיקה מדאורייתא), אך ניתן לראותם גם כנימוק מדוע תיקנו חכמים בדיקה (ואז ייתכן שהבדיקה היא מדרבנן, אלא שהיא באה כדי למנוע חשש ב"י וב"י").¹

דאורייתא ס דרבנן ס ומן התורה די בביטול ס

<p>חכמים הצריכו גם בדיקה, שמא ימצא גלוסקה יפה וימלך על הביטול² [רא"ה מלוניל, ברטנורא]</p>	<p>גם בדיקה וגם ביטול הם מדאורייתא, וניתן לבחור באחד מהם. במשנה מדובר במי שלא ביטל או טרם שתיקנו חכמים שיהבודק צריך שיבטל- [ר"ן הסבר ב]</p>	<p>חכמים הצריכו בדיקה שמא לא יבטל בלב שלם. [ר"ן - הסבר א]</p>
<p>גם לאחר הביטול יש חשש שימלך - כהסבר הקודם (וכדברי הר"ן שקשה לבטל בלב שלם). ע"י הבדיקה מכלה את החמץ בידיו. דבר זה גורם לכך, שהביטול [הנפשי] יופנם בלבד, וכעת אין חשש שירצה לבטל.</p>	<p>בדיקה רק מצמצמת את חשש גלוסקה, וגם ביטול מצמצם. לכן, צריך שניהם כדי למעט החשש. [רש"ש].</p>	<p>הביטול הוא נפשי (לרש"י). גם לאחר הביטול יש חשש שימלך, וא"כ יתבטל ביטולו. לכן הצריכו גם בדיקה. כעת יש מעשה [בדיקה]+מחשבה [ביטול], ולכן גם אם ימלך - מחשבה לא תבטל מעשה.</p>

* גם לסוברים שחובת בדיקה מן התורה, כיום שעושים גם ביטול, החובה היא רק מדרבנן. אמנם יתכן לדעה זו שלאחר תקנת חכמים, העובר מבטל מן התורה (עיין פסקי תוס' ברכות אות כו).

* לסוברים שהבדיקה מדרבנן - בעיית הביטול הביאה לכך שחכמים תיקנו בדיקה. מטרת הבדיקה: 1. ר"ן - אמצעי נוסף (וכן לרש"י בסגנונו). 2. מניעת אפשרות להתחרט מן הביטול (כי בדיקה=מעשה). 3. ביטול רצון להתחרט מן הביטול [בדיקה=מעשה, וע"י כך מופנם הביטול].

¹ סיוע להבנה השנייה, מתוס' (ד"ה אור). התוס' לא הקשו מדוע עובר בב"י, אלא חקשו "אמאי הצריכו חכמים בדיקה כלל". וכן משמע מתוס' הר"ש ביתר בירור.

² על דרך זו קשה מן הגמ' בדף ו: שהבודק צריך שיבטל שמא ימצא גלוסקה וימלך. משמע, שהביטול הוא שפותר בעיית גלוסקה. וא"כ כיצד ייתכן לומר שהבדיקה באה שבטיל חשש זה? ג' החסברים שלחן, מתרצים קושי.